

GJALLARHORNET

Utges av Svenska Arkeologiska
Samfundet

Årgång 34. Nr. 2. 2014

Med årsmötet i backspegeln och sommaren runt knuten

I detta nummer blickar Anita Synnestvedt och Nils Ringstedt tillbaks på samfundets årsmöte som det annonserades om i förra Gjallarhornet. Nils presenterar även sina intryck från seminariet *Städernas uppkomst. Perspektiv från Östra Mellansverige* som hölls på Stockholms Läns Museum. I detta nummer får vi även reda på vilka som har fått stipendier ur Rosa Tengborgs stipendiefond. Avslutningsvis vill jag passa på att önska er alla en riktigt lång och skön sommar!

Ola Wolfhechel Jensen

ola.jensen@raa.se

Tillbakablickar och framtidsutsikter Reflektioner från Samfundets årsmöte 2014

Svenska arkeologiska samfundet arrangerade den 24 april 2014 års årsmöte på Stockholms universitet under pågående Nordic TAG konferens. Mötet inleddes med ett mingel för konferensdeltagare och SAS medlemmar/styrelse. Minglet var välbesökt, men årsmötet lockade inte mer än ett par medlemmar utöver styrelsen.

Att nå ut och sprida kunskap om vad SAS är var även en av de punkter jag tog upp i redogörandet av verksamhetsberättelsen under mötet, vilket vi diskuterat i styrelsen under året som gått. Här kom frågan om arkeologmötet också upp på agendan. 2013 års arkeologmöte hade ett intressant och brett program, men deltagarantalet ansågs allt för litet i förhållande till det arbete och den kostnad det innebär att arrangera ett arkeologmöte. Styrelsen har därför diskuterat arkeologmötets vara eller icke vara och eventuella alternativa arrangemang. Diskussionerna kring detta kommer fortsätta under året som kommer och förhoppningsvis kan nya förslag och lösningar presenteras senast vid årsmötet 2015.

I början av 2014 lanserade samfundet en egen facebook sida. Detta har visat sig vara framgångsrikt då sidan efter ett par månader har ca 450 följare och det tillkommer hela tiden nya. Sidan är snygg, inbjudande och vår hemsidesansvarige Elisabeth Niklasson lägger kontinuerligt ut nya rön och intressanta sidor om arkeologi. Hemsidan har diskuterats under lång tid och vi är nu nästan i mål med att presentera en helt ny sida där det kommer finnas möjlighet att fortlöpande lägga ut aktuell och ny information om samfundet och dess verksamheter, vilket inte har varit möjligt under flera år.

I samband med årsmötet presenterades en folder om samfundet. Foldern är också ett sätt att sprida kunskap om vad samfundet är. Skulle du som medlem vilja ha några foldrar att lägga på t ex din arbetsplats är du välkommen att höra av dig till samfundet, så skickar vi till dig.

En fråga som kommer tas upp i styrelsen under kommande år är konsekvenserna av Vetenskapsrådets beslut att avveckla sitt tidskriftsstöd. Detta kommer drabba vår tidskrift Current Swedish Archaeology (CSA) som presenterar aktuell debatt och ny forskning kring arkeologi och har en mycket välrenommerad internationell referee grupp och engagerade redaktörer (Fredrik Fahlander & Anders Högberg). Styrelsen kommer framöver diskutera hur vi ska hantera ett ekonomiskt bortfall och på vilket sätt vi ska lösa en framtida utgivning av CSA med bibehållen kvalitet.

Svenska arkeologiska samfundets styrelse har som mål att ha en styrelse bestående av arkeologer med breda erfarenheter från olika verksamheter och att de också representerar olika geografiska områden. 2014–2015 års styrelse ser ut som följande:

Ordförande - Anita Synnestvedt, ordförande. Göteborgs universitet

Vice ordförande och redaktör för CSA – Anders Högberg, Linné universitetet, Kalmar

Sekreterare – Charlotte Hedenstierna-Jonson, Historiska museet, Stockholm

Skattmästare – Anders Hansson, Jamtli, Östersund

Ansvarig för medlemsregister samt urval av nya medlemmar – Lars Ersgård,

Riksantikvarieämbetet UV Syd i Lund & Göteborgs universitet

Ansvarig för hemsida och Facebook-sida – Elisabeth Niklasson, Stockholms universitet

och Fredrik Tobin, Uppsala universitet

Stipendiesekreterare – Anna Kjellström, Stockholms universitet

Redaktör för Gjallarhornet – Ola W Jensen, Riksantikvarieämbetet, Stockholm

Övriga ordinarie ledamöter:

Roger Edenmo, Länsstyrelsen Stockholm

Christina Fredengren, Riksantikvarieämbetet, Stockholm & Stockholms universitet

Suppleanter:

Åsa M. Larsson, SAU (Societas Archaeologica Upsaliensis), Uppsala

Eva Stensköld, Utbildningsdepartementet, Regeringskansliet, Stockholm

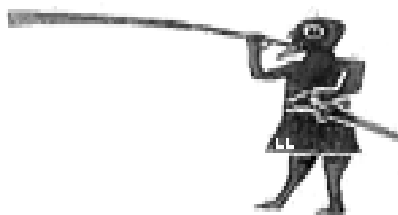
Christian Isendahl, Göteborgs universitet

Jag ser fram emot att tillsammans med denna mycket kompetenta styrelse utveckla samfundets verksamheter under det kommande året.

Anita Synnestvedt

Ordförande

anita.synnestvedt@archaeology.gu.se

Svenska Arkeologiska Samfundets årsmöte 24 april 2014

Årsmötet ägde rum på Stockholms universitet i anslutning till Nordic Tag mötet. Torun Zachrisson fungerade som mötesordförande. Samfundets ordförande Anita Synnestvedt sammanfattade innehållet i förvaltningsberättelsen. Den tar bland annat upp frågan om tillkännagivandet från Svenska Vetenskapsrådet om att minska stödet för olika svenska tidskrifter inom humaniora och samhällsvetenskap. Samfundets hemsida ses för närvarande över av Elisabeth Niklasson. Förvaltningsberättelsen redogör också för 2013 års arkeologmöte i Göteborg, som samlade cirka 50 personer. Mötet var intressant men antalet deltagare ansågs för lågt. Nästa arkeologmöte hålls 2016.

Efter redogörelse för ekonomin och revisionsberättelse framhöll internrevisor Anna Grön bland annat att det gäller att öka betalningsflödet från ledamöterna eftersom bara 50 procent av ledamöterna betalat årsavgiften¹. Hon erinrade också om behovet att ändra stadgarna så att det framgår, att ledamot skall betala en årsavgift, som föreslås av styrelsen och fastställs av årsmötet.

Val skedde av styrelse, som efter valet har följande sammansättning: Anita Synnestvedt omvaldes på ett år. Vidare omvaldes Lars Ersgård, Anders Hansson, Charlotte Hedenstierna Jonsson, Anders Högberg, Christian Isendahl, Ola W Jensen, Anna Kjellström, Elisabeth Niklasson, Fredrik Tobin och nyvaldes Roger Edenmo, Eva Stensköld och Christina Fredengren. Internrevisorerna Anna Grön och Bent Syse omvaldes. I valberedningen kvarstår Mattias Öbrink. Det uppdrogs åt styrelsen att finna två ersättare för de i valberedningen, som valt att avgå.

Före årsmötet samlades många till ett trevligt mingel med dryck och tilltugg utanför mötesrummet!

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@globalnet.net

¹ Enligt Anders Hansson rör det sig om 280 betalande.

Städernas uppkomst: Perspektiv från Östra Mellansverige

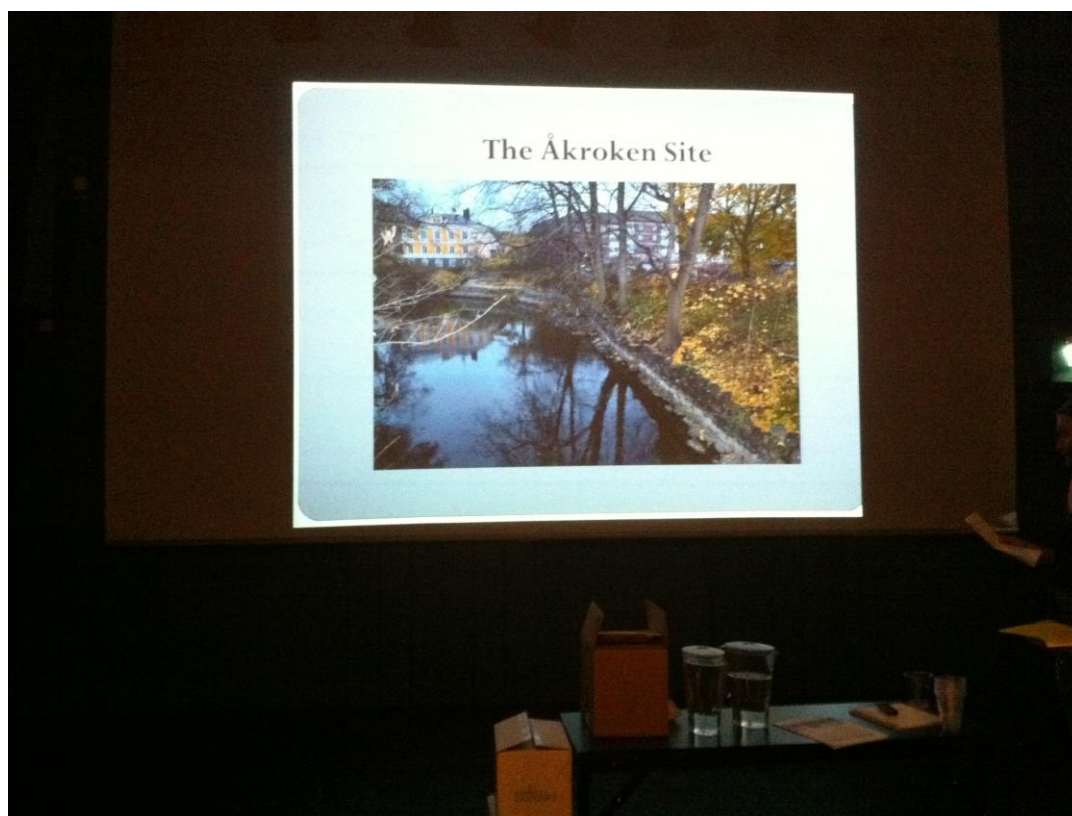
Det var titeln på ett spännande seminarium, som avhölls på Stockholms Läns Museum den 4 april. Seminariet ingår i serien Arkeologi i Stockholms län och inleddes av museichefen Peter Bratt, som hälsade alla välkomna. Moderator Stefan Larsson, UV Syd, kallade seminariet för en ”klassträff” med tanke på alla likasinnade åhörare, som infunnit sig! Han erinrade om de stora undersökningar som under senare år genomförts i medeltida och eftermedeltida städer i olika delar av landet beroende på ökat tryck i form av förtätning och urbanisering. Jag refererar kort de olika föredragen på seminariet.

Jens Heimdahl och Mathias Bäck från UV Mitt talade om *”Hur främmande var städerna i det tidigmedeltida lokalsamhället?”*. Något svar på den frågan kunde de inte ge men vi fick en intressant skildring av dryckeskultur under järnålder och senare. Öl hade stor betydelse. Var det olika i städer och på landsbygd? Första belägg för ölbryggning är från 600-talet i Järrestad, Skåne. Några belägg finns även i det karolingiska området. Ölbryggning skedde i tidig Birka-tid – 700 - 800-tal. Från 800-tal finns skriftliga källor om humle. Kanske odling av humle uppstod i det frankiska riket och spred sig därifrån norrut? Eller uppstod odlingen faktiskt i Birka? Tatingerkannor fanns på handelsplatser kring Östersjön och i oerhört högkyrkliga miljöer men i gravar bara i Birka och Ryssland. Pors som ölkrydda fanns i Holland, Danmark, Lund och Birka – man talar också om det västsvenska porsölbältet. Sverige blev den sista ”porsbastionen”. Slutsatsen av en detaljerad genomgång är att det egentligen inte är någon skillnad mellan ölkulturen i stad och på landsbygd från 1300-talet och framåt.

Tomas Westberg UV Mitt berättade om *”Innan Nyköping – resultat från undersökningarna vid Åkeroken”* (se bild). Delar av Rådhusstorget undersöktes 2010, ungefär 1700 m² och 1500 m³. Vid undersökningen påträffades ett stort och ett litet naust. Stolpar fanns kvar i båthusen. Det stora daterades genom dendroanalys och ¹⁴C till 600-700 men användes upp till 1080 e. Kr. Det lilla användes till cirka 1160. Det största kan ha hyst ett krigsskepp. En konsekvens av fynden är att Nyköping en gång kanske använts som ledungsplats? Ovanpå båthusen låg den tidigast etablerade staden – sju stadsgårdar med 25 – 30 m långa tomter.

”Massgraven på St Lars kyrkogård. Sigtunas tidiga historia tolkad ur ett osteologiskt perspektiv” var titeln på Anna Kjellströms, Osteologiska forskningslaboratoriet, föredrag. Graven undersöktes 1997-1998. Massgraven fanns vid bogårdsmuren med 19 individer, varav 5 kvinnor, 13 män och 1 barn. Benen avspeglar livet i det medeltida Sigtuna och hur förhållandena då var. De begravdes mellan 800 och 1000 med 95,4 procents sannolikhet. Spår av vapenvåld, förmodligen från ryttare till häst, har varit orsak till deras

död. Svärd eller yxa har använts. De dödade var civila utan vapen. De var kristna och tillhörde kanske lägre klasser. Kjellström framhöll att massgravar är ovanliga tidig medeltid. Kan de ha dödats i en attack eller i en form av rättskipning? För det senare talar skador på hals och nacke.

Lena Beronius Järpeland, UV Mitt, talade om *"Folklandstingstad"* – ett projekt i vardande. Denna mytiska plats kan ha funnits i slutet av 1200-talet och början av 1300-talet. Invånarna åläggs avlägga avgift då till närbelägna Lunda kyrka öster om Uppsala. Tingsplatsen lär ha legat i närheten av kyrkan. Projektet går ut på att sammanställa kunskapsläget utifrån äldre kartmaterial, arkeologiskt material med mera. Geoprospektering skall ske. Långhundraledsgruppen utförde en provundersökning 1983 i vilken jag deltog.

Det rörde sig om 150 m² i två vinkelställda schakt. En del fynd framkom och spår av ett hus – men inget som tydde på handels- eller tingsplats. Fynden pekar på en gård snarare. Väster om kyrkan var en gång en sjö. Här visades vi 1983 en förhöjd sträcka invid fornsjön. Kanske var här tilläggsplats för båtar.

Historiska Museets Elisabet Regner talade om *"Gammal eller ännu äldre. Jakten på del äldsta spåren av Stockholm"*, bland annat om fynd från det tidiga Stockholm, exempelvis en skatt påträffad vid Norrtull. Stortorget anlades troligen runt 1250, Mynttorget bebyggdes vid samma tid och kastalen sannolikt också. Södermalm började bebyggas

under 1200-talet. Stockholm liksom hela Mälardalen var monetariserat under 1300-talet. Mynt från Portugal och Norge, frankiskt glas med mera visar tidig närvaro av handelsmän och hantverkare från exempelvis Tyskland och Nederländerna. Frågan är om tidiga släkter styrde hur staden utvecklades under 1200-talet? Vilka är drivande i utvecklingen? Studier bör ske av stormannastrukturen i Stockholmsområdet.

Om *"Det tidiga Norrtälje, vad vet vi?"* talade Johan Runer, Stockholms Läns museum. Ordet "tälje" betyder "inskränning, vik", vilket stämmer med tanke på Norrtäljes läge. Platsen var handelsplats under 1500-talet och etablerades 1622, varvid ett gevärsfaktori anlades. 1719 bränner ryssarna Norrtälje. 1842 läggs faktoriet ned. Vid grävningar har 1600-tal och senare tid påträffats. I schakt vid det forna faktoriet finns rödfärgade lager av slagg. En kajanläggning har påträffats vid åkanten. Den dateras till 1800-tal – men frågan är om det finns någon äldre anläggning/hamnplats? Det kommunikativa läget för staden antyder att vattenleden kan ha utnyttjats långt tidigare. En storgård kan ha legat på platsen för nuvarande stad. En enhet i staden heter Bryggargården men kallades 1557 för Bryttegården – kanske ett brytesnamn! Det tyder på en stor gård med en bryte.

Dagen avslutades med Kenneth Svenssons, Arkeologikonsult, föredrag *"Det tidiga Södertälje"*. Staden låg vid en vattenled – ett bra läge för kommunikation i hela Mälardalen. Äldsta omnämnande som stad är 1378. Mycket har grävts i Södertälje i samband med utschaktning för nutida bebyggelse. Staden var betydande under medeltiden. Redan under 980-tal hade uppgrundning omöjliggjort segling genom den forntida vattenleden. Dragning måste ske av båtar. Ett flertal runstenar i området speglar äldre färdvägar mot väst, syd och öst. Keramikfynd visar tydliga kopplingar till Sigtuna. En skärva av möjlig slavisk tillverkning har påträffats och fragment av Ethelredmynt (991-997). Sammanfattningsvis är det svårt att finna orörda kulturlager i staden. Södertälje kan ha varit en enhet som tidigt konkurrerat med andra tidigmedeltida städer.

Peter Bratt erinrade i diskussionen om att de tidiga städerna var viktiga kommunikativa platser i landskapet. De har också tidiga dateringar, till exempel Västerås med fynd av vendeltida härd. Larsson framhöll att städer av praktiska skäl låg i anslutning till gamla marknadsplatser – i vart fall i det forna danska området (nu Skåne).

Som vanligt var seminariet mycket välbesökt. En rapport utges inom ett år från Länsmuseet.

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@globalnet.net

Meddelanden om beslut om stipendier ur Rosa Tengborgs stipendiefond

Tre stipendier om sammanlagt 20.000:- SEK delas enligt styrelsens beslut ut enligt följande:

Alexander Svedberg 10.000:- SEK för studier i Volterra

Anna Enberg 5.000:- SEK för resa till Turkiet

Gülbin Kulbay 5.000:- SEK för resa till Turkiet

Gjallarhornet

Deadline för nästa Gjallarhornet är den **15 september**. Bidrag skickas till Ola Wolfhechel Jensen, helst med e-post: ola.jensen@raa.se

Alternativt: Ola Wolfhechel Jensen, Riksantikvarieämbetet, Box 5405, 114 84 Stockholm. Gjallarhornet distribueras numera endast via e-post som pdf. Alternativt kan den hämtas på Samfundets hemsida som för närvarande håller på att byggas om.

